

Alla Semenyushko

**ORIGIN AND DISTRIBUTION OF COMMON BEAN (PHASEOLUS VULGARIS L):
HISTORICAL ASPECTS AND HISTORICAL-SCIENTIFIC ANALYSIS**

On example of retrospective history ways of origin and distribution of valuable in provision and agrotechnical sense legumes – Common Bean (Phaseolus vulgaris L) in agriculture of different countries and continents has been tracked. Confidence of scientists is that the beans came from Asia dominated in literature since the middle of XVIII century has been based on the views of famous taxonomists: Linnaeus, Ayton, Link and others. The idea of beans origin from the United States is 80 years of the XIX century and confirmed by the work of L. Wittmack, A. Gray and H. Trumbull. Study of beans on the basis of the results of field research of bean collection of Union Institute of Horticulture from Latin America has allowed confirming American origin of the beans. Studying this question worthy is research of S. Bukasov, M. Vavilov, P. Zhukovsky, M. Ivanov.

Key words: bean, history, distribution, origin, historical perspective..

УДК 930.085:664.1(470+571+477)

Олексій Тарабрін

**АКАДЕМІК К. ВОБЛИЙ – АВТОР ПЕРШОЇ МОНОГРАФІЇ З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ЦУКРОБУРЯКОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

Монографія академіка К. Воблого була першим на той час ґрунтовним історико-економічним дослідженням розвитку цукробурякової промисловості в Росії. Важливою рисою монографії було те, що процес виникнення й розвитку цукробурякової промисловості в Російській імперії, її автор розглядає в органічному поєднанні з економікою країни, переконливо доводить, що нова галузь, її розвиток мали за мету вирішення питань виходу із кризи, яка охопила більшість господарств.

Ключові слова: К. Воблий, монографія, історико-економічне дослідження, цукробурякова промисловість, Російська імперія.

В історії розвитку української науки є багато славетних постатей, багатогранна творчість яких сприяла її становленню й розвитку, успішному вирішенню прикладних галузевих і регіональних проблем, підготовці науково-педагогічних і господарських кадрів, розвитку культури взагалі. Серед відомих імен почесне місце займає видатний економіст-географ, один із фундаторів української економіко-географічної школи, автор першої монографії з історії розвитку цукробурякового виробництва та низки публікацій з цього питання академік АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР – Костянтин Григорович Воблий.

К. Воблий народився 27(15) травня 1876 р. у смт. Царичанка Кобеляцького повіту колишньої Полтавської губернії (нині – Дніпропетровська область) у сім'ї сільського священика. Після закінчення курсу навчання у місцевій народній школі юнак вступив до Полтавського духовного училища. Закінчивши у 1896 р. семінарію у 20-річному віці він був скерований на навчання державним коштом до Київської духовної академії, яку закінчив у 1900 р. Однак схоластичний напрям навчання в академії його швидко розчарував, і він вирішив після її закінчення зі званням кандидата богослов'я здобути світську освіту. К. Воблий вступає на юридичний факультет Юр'ївського (нині – Тартуський) університету, де провчився лише один рік, посилено займаючись соціальними науками. Освіту за другий курс Костянтин Григорович одержував на юридичному факультеті Варшавського університету й одночасно працював молодшим редактором у Варшавському статистичному комітеті. Навчально-педагогічну діяльність К. Воблий розпочав уже в Київському університеті ім. Св. Володимира – спочатку професором-стипендіатом, а після складання усного іспиту за 1905/1906 навчальний рік на ступінь магістра політичної економії та отримання звання приват-доцента по кафедрі політичної економії і статистики упродовж 1907–1909 рр. – у січні 1907 р. почав викладати тут політичну економію [5, с. 7]

У 1907 р. він стає одним з ініціаторів створення Київського комерційного інституту, упродовж 1910–1912 рр. був деканом економічного факультету. У 1911 р. К. Воблий захистив докторську дисертацію і йому присвоєно учений ступінь доктора політичної економії і статистики та вчене звання ординарного професора Київського університету. На цій посаді він працював до 1920 р.

У 1917 р. К. Воблий видав дві наукові публікації з аграрного питання в Росії (думки і цифри), із земельного питання в програмах п'яти політичних партій. Таким чином, упродовж першого

(дореволюційного) періоду життя і творчості Костянтин Григорович став одним із відомих професорів-економістів українського походження у Російській імперії водночас поглиблено вивчав просторові аспекти економічних і соціальних процесів. Разом із відомими ученими: М. Туган-Барановським, М. Зібєром, Л. Яснопольським, О. Русовим, І. Пасхавером, Ю. Корчак-Чепурківським, М. Птухою й іншими були започатковані основи галузево-статистичного напрямку розвитку української економічної географії.

Другий період творчості К. Воблого припав на початок радянської ери в Україні, на буремні й новаторські 20-і рр. XX ст., коли розпочала розвиток радянська система, а з 1921 р. запроваджувався НЕП, здійснювалася політика українізації (коренізації), індустріалізації й бурхливого розвитку української науки, освіти та культури, а з 1928 р. розпочалося виконання першої п'ятирічки. Вже у 1918 р. утворено Українську академію наук, яка в 1921 р. стала Всеукраїнською АН (ВУАН). У травні 1919 р. К. Воблого, як відомого ученого-економіста і педагога вищої школи, обрано академіком ВУАН. Відтоді з АН практично пов'язано усе подальше життя відомого ученого. У 1923–1927 рр. К. Воблий був головою товариства економістів України, упродовж 1928–1930 рр. обіймав посаду віце-президента Академії наук УРСР.

На початку 20-х рр. XX ст. К. Воблий приділяв особливу увагу вивченню провідних галузей народного господарства України – промисловості, транспорту, сільському господарству та торгівлі. Кожну з яких він розглядав в історичному аспекті, описував їх виникнення, розміщення, розвиток і взаємозв'язки. Результати цих досліджень було покладено в основу підручника "Экономическая география Украины", виданого у 1919 р. (обсяг 174 с.), який згодом, після доопрацювання й доповнення, витримав п'ять перевидань українською мовою. Підручник для різних типів навчальних закладів містив вступ і сім розділів, доволі ґрунтовну характеристику розвитку й розміщення окремих галузей народного господарства. У вступі обґрунтовано авторське трактування суті економічної географії та її завдання, оцінка географічних умов господарського життя України, в тому числі значення економічного районування.

У першому розділі наводяться дані про територію, кількісний склад і розміщення населення. Багато уваги відведено методам обробки статистичних матеріалів про населення й іншим демографічним питанням. Другий розділ висвітлює розвиток і географію сільського господарства. У третьому розділі розглядається гірничя, головним чином вугільна, залізорудна і металургійна промисловість; в четвертому – галузі обробної промисловості – машинобудівна, харчова, легка, скляна, фарфоро-фаянсова та ін. У п'ятому розділі подано основні відомості про розвиток і розміщення транспорту, шостий присвячений ґрунтовній характеристиці внутрішньої (за видами) та зовнішньої торгівлі. В останньому розділі зроблено спробу дати короткий історичний нарис розвитку народного господарства республіки в минулому. Автор позитивно оцінив природне та економічне районування, однак не характеризував економічні райони. У книзі проаналізовано комплексний підхід до проблеми розвитку і розміщення продуктивних сил України [4, с. 11].

Упродовж першої половини XX ст., К. Воблий залишався провідним ученим в галузі української економічної географії, проводив активну й плідну педагогічну, науково-дослідну та науково-організаційну роботу. Йому вдалося не тільки досягти вагомих результатів, а й об'єднати навколо своїх ідей однодумців: студентів, аспірантів, науковців, створивши наукову школу українських економістів-географів.

У 1930 р. відбувся гучний процес над членами СВУ, до якої зараховано й академіків УАН. Це був сфальшований політичний судовий процес, оскільки такої організації не існувало. Однак К. Воблий мав відвагу стати на захист працівників академії. Під час німецько-радянської війни К. Воблий жив і працював (1941–1943 рр.) у м. Уфа (Башкирська АРСР), куди евакуйовано установи АН УРСР. Із середини літа 1942 р. відновлено роботу Інституту економіки із чотирма відділами, у тому числі економічної географії і статистики, які очолив Костянтин Григорович; одночасно його призначено директором Інституту й на цій посаді він працював до 1947 р. [9, с. 10]. Особливістю творчості К. Воблого було те, що він, здавалося б, бажав охопити своєю діяльністю усі сфери життя, розв'язати найскладніші проблеми розвитку господарства країни. За його участі ставилися та вирішувалися практичні завдання економіки, які й досі не втратили своєї актуальності.

Наукові позиції К. Воблого неодноразово засуджувалися. Зважаючи на обставини, що склалися на той час, ученому довелося рахуватися з ними і творчо переосмислити свої наукові позиції. Він запропонував оригінальну ідею економічного районування України на основі групування областей за спільністю економічних характеристик. Ця ідея набула подальшого розвитку в повоєнний період у працях численних його послідовників: О. Смирнова, В. Поданчука, А. Ващенко, М. Паламарчука, Л. Корецького та ін. У 70–80-і рр. XX ст. з огляду на тематичне та територіальне розширення економіко-географічних досліджень і необхідність кількісного наукового дослідження соціально-економічних просторових систем економічна географія переросла в економічну та соціальну.

К. Воблий був різноплановим дослідником, адже крім його внеску в формування та розвиток економічної географії він добре знайий політеконом у галузі розробки теорії страхування, статистики, аграрних питань, питань кооперації, заробітної плати, проблем методології та ін. Низку праць К. Воблий присвятив питанням історії науки: "Программа по истории экономических учений" (1914 р.), "Нарис з історії російсько-української цукробурякової промисловості" (1928 р.), "Нарис історії України" (1942 р.), "Інститут економіки АН УРСР" [6, с. 7].

У творчому доробку академіка К. Воблого особливе місце посідають праці з питань економіки розвитку цукробурякової промисловості, передумов її виникнення на теренах України. Відомий учений у галузі статистики та економічної географії, він чудово розумів значення цієї галузі для розвитку народного господарства України. Промисловий переворот, сутність якого полягала у переході від ручної праці – до машинного виробництва, в Україні розпочався із цукрової промисловості. Уже в 1820-х рр. цукроваріння розвивалось у поміщицьких маєтках відомих магнатів – Сангушків, Потоцьких, Браницьких, Бобринських, проте було малоприбутковим і технічно відсталим. Цукроварні потребували кваліфікованих робітників, майстрів і вищого персоналу – управителів, директорів. Висока прибутковість цукроварень дала поштовх швидкому розвитку цукрової промисловості у середині XIX ст. До того ж протекціоністська митна політика царського уряду, сприяла підвищенню цін на цукор, а отже і збільшенню кількості цукроварень. Про масштаби розвитку цукрової промисловості в Україні свідчать такі дані: у 1848 р. в Російській імперії працювало 380 цукрових заводів, а загальне виробництво цукру становило 1195 тис. пудів (у середньому по 3145 пудів на один завод). Лише 56 заводів виробляли цукру більше 15 тис. пудів на рік, з яких один знаходився в Росії, а усі інші – на території України. Із 16 заводів, які щороку виробляли 10–15 тис. пудів цукру, один був у Росії, а решта – в Україні [13, с. 329]. Станом на 1848 р., в Україні працювало 183 цукроварні, або 62 % від загальної їх кількості в імперії [13, с. 331]. Як свідчать факти, завдяки потужному розвитку цукрової промисловості, Україна здійснила перший етап промислового перевороту за рахунок внутрішніх ресурсів, проте з використанням іноземної техніки, технологій та виробничого досвіду.

Наукові погляди академіка К. Воблого знайшли відображення у працях: "Кооперування цукрової промисловості" (1921 р.), "Проблемы кооперирования в свеклосахарной промышленности" (1923 р.), "Історичний нарис кооперативно-орендної цукробурякової промисловості на Україні" (1930 р.) тощо [5, с. 6]. Цей період творчої діяльності академіка увінчує вихід у Києві ґрунтовної багатотомної монографії "Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості", над якою він працював упродовж десятиліть, аналізуючи архівні, статистичні, літературні й інші документальні матеріали. У 1928 р. вийшло друком два випуски першого тому обсягом понад 500 стор. У цьому ж році для широкого загалу видано його книгу "Опыт истории свеклосахарной промышленности СССР" (т. 1). Перший том монографії охоплює період у розвитку цукробурякової промисловості перед скасуванням кріпацтва. В основу праці покладено архівний матеріал а також журнальна література. Другий випуск присвячено торгівлі цукром, становищу праці, політиці цукробурякової промисловості, її ідеології [1–3].

У 1930 р. побачив світ другий том згаданої монографії обсягом 400 сторінок, яка охоплювала пореформений період до 1895 р., у 1931 р. вийшов у світ перший випуск третього тому обсягом 252 стор., що відображав період напередодні першої світової війни. На жаль, 4–5-й томи, підготовлені у 30–40-х рр. XX ст., не були опубліковані через заборону цензури, їх рукописи донині зберігаються у фондах Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського. Саме виникнення й розвиток цукробурякової промисловості К. Воблий аналітично та документально обґрунтовує як економічний вихід із аграрної кризи, яка на той час охопила деякі райони країни. Значний інтерес становить критична оцінка автором літератури і першоджерел, на яких базується дослідження.

Важливою рисою монографії К. Воблого було те, що процес виникнення й розвитку цукробурякової промисловості в Російській імперії, який він розглядав в органічному поєднанні з економікою країни, переконливо свідчив про те, що нова галузь, її розвиток ставили за мету вирішення питань виходу із кризи, яка охопила більшість господарств. Монографія академіка К. Воблого стала першим на той час ґрунтовним історико-економічним дослідженням розвитку цукробурякової промисловості, без сумніву, є прикладом добросовісності наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Воблий К. Г. Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості. У 3 т. / К. Г. Воблий. – К.: Вид. Всеукраїнської Академії Наук, 1928. – Т. I. – Вип. 1 [до 1861 р.] – 248 с. 2. Воблий К. Г. Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості. У 3 т. / К. Г. Воблий. – К.: Вид. Всеукраїнської Академії Наук, 1928. – Т. I. – Вип. 2 [до 1861 р.] – 254 с. 3. Воблий К. Г. Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості. / К. Г. Воблий. – К.: Вид. Всеукраїнської Академії Наук, 1930. – Т. II. [1861/62 – 1894/95 рр.] – 400 с. 4. Корнійчук Л. Я. Історія економічної думки України: Навч. посіб. / Л. Я. Корнійчук. – К., 2004. – 432 с. 10. Корецький І. С. Українські економісти XIX століття та західна наука. – К., 1993. – С. 192. 5.

Костянтин Григорович Воблій / [За ред. Г.С. Писаренка] / І. С. Коропецький. – К.: Наукова думка, 1968. – 76. 12. Матвієнко В. М. Теоретичні аспекти української економічної і соціальної географії: автореф. дис. канд. геогр. наук; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка / В. М. Матвієнко. – К., 2000. – 20 с. 6. Вернигора Л. К. Г. Воблій – видатний український вчений-економіст (до 130-ї річниці від Дня народження) / Л. Вернигора // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка. – Вип. 86/87. – К., 2006. – С. 60–62. 7. Іщук С. І. Дослідження особливостей формування АПК у працях академіка К. Г. Воблого / С. І. Іщук, Я. Б. Олійник, В. М. Матвієнко // Вісник Київського університету. Географія. – 1999. – Вип. 44. – С. 11–15. 8. Костянтин Григорович Воблій (Некролог) // Вісник АН УРСР. – 1947. – № 6. – С. 7–8. 9. Лисоченко І. Д. Костянтин Григорович Воблій / І. Д. Лисоченко // Фонди відділу Рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР. – К.: Наукова думка, 1982. – С. 24–32. 10. Матвієнко В. М. Науково-організаційна діяльність академіка К. Г. Воблого / В. М. Матвієнко // Вісник Київського університету. Географія. – 1999. – Вип. 44. – С. 49–50. 11. Стеченко М. Д. Наукове забезпечення розвитку та розміщення продуктивних сил України в роботах К. Г. Воблого / М. Д. Стеченко, Л. М. Кушнір // Вісник Київського університету. Географія. – 1999. – Вип. 44. – С. 15–17. 12. Фещенко В. М. Дослідження проблем становлення та розвитку ринкового господарства в працях економістів України другої пол. XIX – поч. XX ст.: монографія / В. М. Фещенко. – К.: КНЕУ, 2003. – 188 с. 13. Нестеренко О. О. Розвиток промисловості на Україні / О. О. Нестеренко. – Ч. 1.: Ремесло і мануфактура. – К.: Вид. Академії наук УРСР, 1959. – 495 с.

Алексей Тарабрин

АКАДЕМИК К. ВОБЛИЙ – АВТОР ПЕРВОЙ МОНОГРАФИИ ПО ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ РОССИЙСКО-УКРАИНСКОЙ СВЕКЛОСАХАРНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Монография академика К. Воблого стала первым на то время основательным историко-экономическим исследованием развития свеклосахарной промышленности в России. Важной чертой монографии является то, что процесс возникновения и развития свеклосахарной промышленности в Российской империи он рассматривает в органическом сочетании со всей экономикой страны, убедительно показывает, что новая отрасль и ее развитие было находкой в решении вопросов по выходу из кризиса, который охватил большинство хозяйств.

Ключевые слова: К. Воблий, монография, историко-экономическое исследование, свеклосахарная промышленность, Российская империя.

Oleksiy Tarabrin

AN ACADEMICIAN K. WOPLY IS AN AUTHOR OF THE FIRST MONOGRAPH ON HISTORY OF DEVELOPMENT OF RUSSIAN-UKRAINIAN SUGAR-BEET INDUSTRY

The monograph of academician K. Wobly became the first by then sound history – economy research of development of sugar-beet industry in Russian Empire, and, no doubt, is the example of honesty of scientific researches. The important line of monograph is that the process of origin and development of sugar-beet industry in the Russian empire he examines in organic combination with all economy of country, shows convincingly, that new industry and her development was a find in the decision of questions on an exit from a crisis that overcame most economies.

Key words: K. Wobly, monograph, historical and economic research, sugar-beet industry, Russian Empire.

УДК 581.1(092)

Стор Богач, Іван Григоріук

“ГЛУХІВСЬКИЙ ПЕРІОД” ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФЕСОРА, АКАДЕМІКА УАСГН С. ЛЕБЕДЕВА

Висвітлено науково-педагогічну і організаційну діяльність С. Лебедева в контексті зародження і розвитку коноплярства в Україні, а також його роль в заснуванні Всесоюзного науково-дослідного інституту коноплі

Ключові слова: С. Лебедев, галузь коноплярства, Всесоюзний науково-дослідний інститут коноплі, Глухівський сільськогосподарський інститут, фундаментальні дослідження в коноплярстві.

Актуальність тематики зумовлена об'єктивною необхідністю дослідження діяльності непересічної особистості видатного ученого в галузі фізіології і біохімії рослин, професора С. Лебедева. Зародження його наукової діяльності обумовлено суспільно-політичними процесами